

**UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QITUVCHILARINING
METODIK KOMPETENTLIGI TARKIBI VA UNI DIAGNOSTIKA
QILISHNING MEZON-KO'RSATKICHLI APPARATI**

Egamova Shaxlo Baxtiyorovna

*A. Avloniy nomidagi Pedagogik mahorat milliy instituti Aniq va tabiiy
fanlar bo'limi bosh mutaxassisi*

Annotatsiya. *Maqolada umumta'lim maktablari o'qituvchilarining metodik kompetentligi tarkibiy modeli ishlab chiqilgan. L.S.Shulmanning pedagogik mazmun bilimi, N.V.Kuzminaning pedagogik faoliyat tuzilmasi hamda P.Mishra va M.Koehlerning TPACK konsepsiyalari asosida metodik kompetentlikning yetti komponenti ajratilgan. Har bir komponent bo'yicha mezon, ko'rsatkich va uch daraja (past, o'rta, yuqori) tizimi tuzilgan. Darajalarning rubrikaga asoslangan tavsifi va ularning o'qituvchini bosqichli metodik qo'llab-quvvatlash modelining bosqichlari bilan bog'liqligi asoslangan.*

Kalit so'zlar: *metodik kompetentlik, pedagogik mazmun bilimi, TPACK, mezon, ko'rsatkich, daraja, rubrika, pedagogik diagnostika.*

Аннотация.

В статье разработана структурная модель методической компетентности учителей общеобразовательных школ. На основе концепций педагогического содержательного знания Л.С.Шульмана, структуры педагогической деятельности Н.В.Кузьминой и модели TPACK П.Мишры и М.Кёлера выделены семь компонентов методической компетентности. По каждому компоненту построена система критериев, показателей и трёх уровней (низкий, средний, высокий). Обоснованы рубрикальное описание уровней и их связь с этапами модели поэтапной методической поддержки.

Ключевые слова: *методическая компетентность, педагогическое содержательное знание, TPACK, критерий, показатель, уровень, рубрика, педагогическая диагностика.*

Abstract.

The article develops a structural model of the methodological competence of general secondary school teachers. Drawing on L.S.Shulman's pedagogical content knowledge, N.V.Kuzmina's structure of pedagogical activity, and the TPACK model of P.Mishra and M.Koehler, seven components of methodological competence are identified. For each component, a system of criteria, indicators and three levels (low, medium, high) is constructed. The rubric-based description of levels and their connection to the stages of the staged methodological support model are substantiated.

Keywords: *methodological competence, pedagogical content knowledge, TPACK, criterion, indicator, level, rubric, pedagogical diagnostics.*

O'qituvchiga ko'rsatiladigan metodik yordamni uning individual ehtiyojiga moslashtirish uchun, avvalo, o'qituvchining metodik tayyorgarligi aniq o'lchanishi lozim. Biroq "metodik kompetentlik" tushunchasi ko'pincha umumiy tarzda qo'llaniladi va uning tarkibiy komponentlari hamda o'lchash mezonlari yetarli aniqlanmagan. O'zbekistonda uzluksiz kasbiy rivojlantirish to'g'risidagi Nizomda "metodik kompetentlik darajasini oshirish" vazifasi belgilangan bo'lsa-da [1], uni diagnostika qilish vositalari standartlashtirilmagan. Mazkur maqolaning maqsadi — metodik kompetentlikning tarkibiy modelini va uni diagnostika qilishning mezon-ko'rsatkichli apparatini ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Metodik kompetentlik tushunchasining nazariy asosini L.S.Shulmanning pedagogik mazmun bilimi (PCK) konsepsiyasi tashkil etadi: Shulman fan mazmunini bilish va umumiy pedagogik strategiyalarni egallash o'qituvchi uchun zarur, biroq yetarli emasligini, chunki ularning kesishmasida muayyan mazmunni o'quvchilar uchun tushunarli qiladigan maxsus bilim yotishini ko'rsatgan [2]. P.Mishra va M.Koehler bu konsepsiyani raqamli davr talablari bilan boyitib, texnologik, pedagogik va mazmuniy bilimlarning o'zaro ta'sirini ifodalovchi TPACK modelini taklif etganlar [3]. N.V.Kuzmina esa pedagogik faoliyatning

gnostik, loyihalash, konstruktiv, tashkiliy va kommunikativ komponentlarini ajratgan [4]. O'qituvchi faoliyatini baholashning amaliy modellari orasida C.Danielsonning to'rt sohalı "O'qitish asosi" keng tarqalgan [5].

Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik diagnostika nazariyasi hamda rubrikaga asoslangan baholash tamoyillaridan foydalanildi. Metodik kompetentlik komponentlari nazariy konsepsiyalar va milliy normativ talablarni (jumladan, xalqaro baholash dasturlari — PISA, TIMSS, PIRLS bo'yicha modullarni [6]) qiyosiy tahlil qilish asosida ajratildi.

Natijalar va muhokama

Metodik kompetentlikning tarkibiy modeli. Nazariy asoslar va normativ talablarni hisobga olgan holda metodik kompetentlikning yetti komponentli modeli ishlab chiqildi (1-rasm): mazmuniy-gnostik, loyihalash, texnologik-tashkiliy, kommunikativ, baholash-diagnostik, refleksiv va raqamli komponentlar. Mazmuniy-gnostik komponent o'qituvchining fan mazmunini va uni o'qitish metodikasini bilishini; loyihalash komponenti ta'lim maqsadlari asosida darsni rejalashtirishni; texnologik-tashkiliy komponent metod, shakl va vositalarni tanlash va qo'llashni; kommunikativ komponent o'quvchilar bilan samarali muloqotni; baholash-diagnostik komponent o'quvchilar natijalarini baholash va ta'limni moslashtirishni; refleksiv komponent o'z amaliyatini tahlil qilishni; raqamli komponent esa raqamli vositalardan metodik jihatdan asosli foydalanishni ifodalaydi.

1-rasm. O'qituvchi metodik kompetentligining tarkibiy modeli

Manba: L.S.Shulman, N.V.Kuzmina, P.Mishra va M.Koehler konsepsiyalari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Komponentlar C.Danielsonning to'rt sohasi bilan mazmunan muvofiq: loyihalash komponenti rejalashtirish sohasiga, kommunikativ komponent sinf muhiti sohasiga, texnologik-tashkiliy va baholash-dagnostik komponentlar o'qitish sohasiga, refleksiv komponent esa kasbiy mas'uliyat sohasiga mos keladi [5]. Mazmuniy-gnostik va raqamli komponentlar Shulman va Mishra-Koehler konsepsiyalaridan kelib chiqib alohida ajratildi, chunki ular fan mazmuni va raqamli texnologiyalarning metodik integratsiyasi nuqtai nazaridan mustaqil diagnostikani talab etadi. Komponentlar o'zaro bog'liq: masalan, baholash-dagnostik kompetensiyaning pastligi ko'pincha refleksiv kompetensiyaning rivojlanmaganligi bilan bog'liq, shu sababli diagnostika natijalari komponentlar o'rtasidagi aloqa va "ildiz sabab" nuqtai nazaridan talqin qilinadi.

Mezon, ko'rsatkich va darajalar tizimi. Metodik kompetentlikni o'lchash

uchun uning har bir komponenti bo'yicha mezon (baholanadigan sifat belgisi), ko'rsatkich (mezonning kuzatiladigan ifodasi) va daraja (rivojlanganlik pog'onasi) tizimi tuzildi. Diagnostikada uch daraja — past, o'rta va yuqori — qabul qilindi; ular o'qituvchini bosqichli metodik qo'llab-quvvatlash modelining bosqichlariga joylashtirish imkonini beradi: past daraja birinchi (ehtiyojni aniqlash va faol yordam), o'rta daraja ikkinchi (yo'naltirilgan yordam), yuqori daraja esa uchinchi (mustaqil rivojlanish) bosqichga mos keladi. Mezon-ko'rsatkichli apparat 1-jadvalda keltirildi.

1-jadval

Metodik kompetentlikni diagnostika qilishning mezonlari va ko'rsatkichlari

Komponent (mezon)	Asosiy ko'rsatkichlar	Diagnostika manbai
Mazmuniy-gnostik	Fan mazmunini chuqur bilish; o'quvchilarning tipik xatolarini bilish	O'z-o'zini baholash; dars kuzatuvi
Loyihalash	Maqsadni aniq qo'yish; dars bosqichlarini mantiqiy rejalashtirish	Dars loyihasi; dars kuzatuvi
Texnologik-tashkiliy	Faol metodlardan foydalanish; differentsiatsiya	Dars kuzatuvi; o'z-o'zini baholash
Kommunikativ	Aniq tushuntirish; o'quvchilarni jalb qilish	Dars kuzatuvi; o'quvchilar so'rovi
Baholash-diagnostik	Formativ baholash; qayta aloqa; moslashtirish	Dars kuzatuvi; natijalar tahlili
Refleksiv	O'z darsini tahlil qilish; takomillashtirish rejasi	O'z-o'zini baholash; refleksiv suhbat
Raqamli	Raqamli resursni maqsadli tanlash va integratsiyalash	O'z-o'zini baholash; dars kuzatuvi

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Darajalarning rubrikaga asoslangan tavsifi. Har bir komponent bo'yicha uch darajaning mazmuniy tavsifi rubrika tamoyiliga amal qilgan holda ishlab chiqildi: har bir daraja aniq, kuzatiladigan xulq-atvor ko'rsatkichlari orqali ifodalanadi. C.Danielson rubrikaga asoslangan baholashning afzalligini aynan uning aniq standartlarni ifodalashi va turli baholovchilar o'rtasidagi izchillikni oshirishida ko'radi [5]. Namuna sifatida uchta komponent bo'yicha darajalar tavsifi 2-jadvalda keltirildi.

2-jadval

Metodik kompetentlik darajalarining tavsifi

Komponent	Past daraja	O'rta daraja	Yuqori daraja
Loyihalash	Maqsadlar umumiy; bosqichlar bog'lanmagan	Maqsadlar aniq, ammo natijaga to'liq yo'naltirilmagan	Maqsadlar o'lchanadigan natija orqali; bosqichlar izchil
Baholash-diagnostik	Baholash yakuniy; qayta aloqa umumiy	Formativ baholash qisman; moslashtirish kam	Formativ baholash tizimli; dars moslashtiriladi
Refleksiv	O'z darsini tahlilda qiynaladi	Tahlil tavsifiy; reja umumiy	Dalilga asoslangan tahlil; aniq reja

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Darajalar tavsifi dars kuzatuvi varaqasining reyting shkalasi uchun ham tayanch bo'lib xizmat qiladi va kuzatuvchilararo ishonchlilikni (turli mentorlarning bir xil darsni bir xil baholashini) oshiradi. Metodik kompetentlik tarkibi fan xususiyatiga qarab aniqlashtiriladi: masalan, matematika o'qituvchisi uchun baholash-diagnostik komponent o'quvchining yechim jarayonidagi xatoning sababini aniqlashni, informatika o'qituvchisi uchun raqamli komponent sun'iy intellekt vositalaridan akademik halollik tamoyillariga rioya qilgan holda foydalanishni qamrab oladi. Umumiy tarkibiy model va darajalar mantig'i esa

barcha fanlar uchun yagona bo'lib qoladi, bu natijalarni fanlar kesimida solishtirish imkonini beradi.

Xulosa

Metodik kompetentlikning yetti komponentli tarkibiy modeli (mazmuniy-agnostik, loyihalash, texnologik-tashkiliy, kommunikativ, baholash-diaagnostik, refleksiv va raqamli) L.S.Shulman, N.V.Kuzmina, P.Mishra va M.Koehler konsepsiyalari hamda milliy normativ talablar asosida ishlab chiqildi. Har bir komponent bo'yicha mezon, ko'rsatkich va uch daraja tizimi tuzilib, darajalar bosqichli metodik qo'llab-quvvatlash modelining bosqichlari bilan bog'landi. Darajalarning rubrikaga asoslangan tavsifi diagnostikaning obyektivligini va kuzatuvchilararo izchilligini ta'minlaydi. Ishlab chiqilgan apparat metodik yordamni o'qituvchining individual ehtiyojiga moslashtirishning birinchi sharti bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha va maktab ta'limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi qarori. 20.12.2024-y., 867-son // <https://lex.uz/docs/-7271575>
2. Shulman L.S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching // Educational Researcher. – 1986. – Vol. 15, No. 2. – P. 4–14.
3. Mishra P., Koehler M.J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. – 2006. – Vol. 108, No. 6. – P. 1017–1054. – DOI: 10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x.
4. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1967.
5. Danielson C. Enhancing Professional Practice: A Framework for Teaching. – 2nd ed. – Alexandria, VA: ASCD, 2007.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. 21.06.2024-y., PQ-231-son // <https://lex.uz/docs/-6981085>

7. Tschannen-Moran M., Woolfolk Hoy A. Teacher Efficacy: Capturing an Elusive Construct // Teaching and Teacher Education. – 2001. – Vol. 17, No. 7. – P. 783–805.
8. Borich G.D. Observation Skills for Effective Teaching: Research-Based Practice. – 8th ed. – New York: Routledge, 2016.